

DERLEME / REVIEW

Mekân, Toplum ve Kimlik Ekseninde Mahallenin Dönüşen Anlamı

*The Transforming Meaning of the Neighborhood in Terms of Space, Society, and Identity*Esra Şentürk,¹ Nilüfer Kart Aktaş²¹İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul²İstanbul Üniversitesi, Cerrahpaşa Orman Fakültesi, Peyzaj Mimarlığı Bölümü, İstanbul

ÖZ

Osmanlı Dönemi'nden günümüze mahalleler, "bireylerin sosyal ilişkilerini şekillendiren", "aidiyet duygusunu pekiştiren" ve "kent dokusunun temel bileşenlerinden" biri olarak önemini korumuştur. Kentleşme süreçlerinde meydana gelen dönüşümler ve modernleşme dinamikleri mahalle kültüründe değişimlere yol açsa da, "mahalle" olgusu toplumsal bağların korunmasında, ortak değerlerin sürdürülmesinde ve yerel kimliğin inşasında belirleyici bir unsur olmaya devam etmektedir. Bu bağlamda mahalle, yalnızca bir yerleşim alanı olmanın ötesinde, toplumsal dayanışmayı güçlendiren, kültürel sürekliliği sağlayan ve kentsel kimliğin oluşumunda merkezi bir rol oynayan bir yapı olarak ele alınmaktadır. Bu çalışmada Osmanlı kentlerindeki cemaat temelli mahalle düzeninden başlayarak, Cumhuriyet'in kuruluşu ile ortaya çıkan merkezîyetçi planlama anlayışı, 1950 sonrası "hızlı kentleşme süreci", 1980'lerle birlikte "neoliberal politikaların" etkisi ve 2000'li yıllarda yoğunlaşan "kentsel dönüşüm" uygulamaları çerçevesinde mahallenin biçimsel ve anlam bakımından geçirdiği değişimler incelenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada mahalle kavramı tarihsel bir perspektifle ele alınarak, mahallenin mekânsal (fiziksel yapı, planlama, kent dokusu) ve toplumsal (komşuluk ilişkileri, aidiyet, kimlik) boyutlarda geçirdiği evrimin ve dönüşümün açıklanması amaçlanmaktadır. Sonuç olarak, Osmanlı Dönemi'nde dinî ve toplumsal değerlerin şekillendirdiği, dayanışma temelli bir yerleşim birimi olarak varlık gösterirken, modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte mahalle; fiziksel yapısının yanında toplumsal ilişkiler, toplumsal hafıza ve kimlik bakımından önemli dönüşümler geçirmiştir.

Anahtar sözcükler: Mahalle; kentsel dönüşüm; kentsel yerleşim alanı; peyzaj değişimi.

ABSTRACT

From the Ottoman period to the present, neighborhoods have retained their importance as "one of the fundamental components of the urban fabric", "shaping individuals' social relationships" and "reinforcing the sense of belonging." Although transformations in urbanization processes and modernization dynamics have led to changes in neighborhood culture, the "neighborhood" phenomenon continues to be a decisive factor in preserving social bonds, sustaining shared values, and constructing local identity. In this context, the neighborhood is considered not only as a residential area but also as a structure that strengthens social solidarity, ensures cultural continuity, and plays a central role in the formation of urban identity. This study examines the community-based neighborhood order in Ottoman cities, the centralist planning approach that emerged with the founding of the Republic, the "rapid urbanization process" after 1950, the impact of "neoliberal policies" in the 1980s, and the "urban transformation" practices that intensified in the 2000s. Therefore, this study approaches the concept of the neighborhood from a historical perspective, aiming to explain the evolution and transformation of the neighborhood in spatial (physical structure, planning, urban fabric) and social (neighborhood relations, belonging, identity) dimensions. Consequently, while the neighborhood existed as a solidarity-based settlement shaped by religious and social values during the Ottoman period, in the modern era, it has undergone significant changes in terms of its physical structure, planning, and urban fabric.

Keywords: Neighborhood; urban transformation; urban residential area; landscape change.

Bu çalışma İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Peyzaj Mimarlığı, Anabilim Dalı Peyzaj Mimarlığı Doktora Programında yürütülen "Kentsel Yerleşme Girişimi Bağlamında Sürdürülebilir Ekolojik Mahalle Değerlendirme Modeli Önerisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Geliş tarihi: 19.11.2025 Revizyon tarihi: 26.11.2025
Kabul tarihi: 02.02.2026 Online yayımlanma tarihi: 02.03.2026
İletişim: Nilüfer Kart Aktaş
e-posta: niluferk@iuc.edu.tr

TMMOB
Şehir Plancıları Odası

1. Giriş

Kentler, tarih boyunca yalnızca fiziksel yerleşim alanları değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin biçimlendiği canlı organizmalar olmuştur. Bu organizma içinde mahalle, bireylerin gündelik yaşamlarının, sosyal etkileşimlerinin ve aidiyet duygularının en yoğun biçimde hissedildiği en küçük mekânsal birim olarak öne çıkmaktadır. Mahalle; hem kentin yönetimsel yapısının temel taşı, hem de toplumsal dayanışma, kimlik ve kültürel sürekliliğin somutlaştığı bir yaşam alanıdır.

Tarihsel süreç içinde mahalle kavramı, toplumun geçirdiği ekonomik, politik ve mekânsal dönüşümlere paralel olarak farklı anlamlar kazanmıştır. Osmanlı Dönemi'nde dini ve sosyal dayanışma odaklı bir cemaat yapısını temsil eden mahalle, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte modern planlama ve idari reformların etkisiyle yeniden biçimlenmiştir. 1950 sonrası hızlı kentleşme ve göç süreçleri, mahallelerin fiziki yapısını değiştirenken, 1980'lerle birlikte neoliberal politikalar mahalleyi sermaye ve rant odaklı dönüşümün mekânı haline getirmiştir. 2000'li yıllarda ise kentsel dönüşüm, toplu konut ve güvenli site uygulamaları, mahallelerin geleneksel sosyal dokusunu önemli ölçüde zayıflatmıştır.

Günümüz kentlerinde mahalle, bir yandan idari bir birim olarak varlığını sürdürürken, diğer yandan toplumsal bağların, kimlik duygusunun ve ortak yaşam kültürünün yeniden tanımlandığı bir ölçek haline gelmiştir. Bu bağlamda mahalle, artık yalnızca sınırları belirlenmiş bir yerleşim alanı değil, sosyo-mekânsal bütünlük içinde değerlendirilen, kültürel hafızayı taşıyan bir kentsel yapı olarak ele alınmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, mahalle kavramının tarihsel kökenlerini, Osmanlı'dan günümüze geçirdiği dönüşümleri ve modern kentlerdeki sosyo-mekânsal işlevlerini inceleyerek, kavramın değişen anlamlarını çok boyutlu olarak; zamansal, mekânsal, dönemselsel, toplumsal biçimde ortaya koymaktır. Böylece, mahalleyi yalnızca geçmişin bir mirası olarak değil, aynı zamanda sürdürülebilir kentsel yaşamın temel bir bileşeni olarak yeniden değerlendirmek hedeflenmektedir.

2. Kentsel Bir Birim: 'Mahalle' Kavramı

Kentsel coğrafya, sosyoloji ve planlama disiplinlerinde önemli bir inceleme konusu olan mahalle, mekânın toplumsal örgütlenme biçimleriyle kesiştiği noktada yer almaktadır. Kavram, hem fiziksel yerleşim dokusunu hem de bu dokunun içinde gelişen sosyal ilişkileri anlamlandırma açısından çok boyutlu bir içeriğe sahiptir. Bu nedenle, mahalleyi yalnızca idari bir birim olarak değil; kültürel, tarihsel ve toplumsal bağlarıyla birlikte değerlendirmek gerekmektedir.

Türk Dil Kurumu (2025), sözlük anlamı olarak mahalleyi; "*bir şehrin bir kasabanın, büyükçe bir köyün en az beş yüz nüfusa sahip parçalarından her biri, bu parçalarda oturan insanların tamamı*" olarak, Bayartan (2005), "*mahal ile aynı kökten türeyen*

ve başlangıçta "konaklanan yer" olarak", Keleş (1980) ise "*bir kentin, bir kasabanın, büyükçe bir köyün, yönetim bakımından bölündüğü, yapı bölgelerinden ve insan topluluklarından oluşan en küçük parçalarından her biri*" olarak açıklamışlardır.

Uluslararası akademik çalışmalarda yapılan literatür taramalarında "mahalle" kavramı sıklıkla "*neighborhood*", "*district*" veya "*quarter*" kelimeleri üzerinden araştırılmıştır. Bu bağlamda Cambridge Dictionary (2025) sözlüğünde kavramların anlamlarına bakıldığında; "*neighborhood*, insanların yaşadığı yerleşim alanını; *district*, kentin ya da ülkenin belirli bir özelliğiyle tanınan idari veya işlevsel bölümünü; *quarter* ise genellikle aynı kökenden, kültürden ya da dinden insanların yoğunlaştığı kentsel bölgeyi" ifade etmektedir (Özbek Eren, 2017). Bu doğrultuda, "*neighborhood*" kavramı daha çok fiziksel çevre, sosyal etkileşim ve aidiyet duygusuyla ilişkilendirilirken; "*quarter*" kavramı tarihsel ve kültürel kimliğin yoğunlaştığı alanları tanımlamak için kullanılmaktadır. Dolayısıyla, uluslararası yazında "mahalle" kavramı çoğunlukla bu iki terim üzerinden çok boyutlu biçimde ele alınan ve hem toplumsal ilişkiler hem de mekânsal örgütlenme açısından değerlendirilen kavramlar olduğu görülmüştür.

Yabancı kaynaklı içeriklere yönelik araştırmada öne çıkan mahalle tanımları; "*insan etkinliklerinin dengeli biçimde bir arada bulunduğu kentsel alanlar*" (Duany ve Plater-Zyberk, 1994) olarak ve "*sakinlerinin hem mekânsal yakınlığı hem de belirli bir ortak yaşam koşulunu paylaştığı, kentsel alanın coğrafi olarak tanımlanmış bir alt bölgesi*" (Chaskin vd., 2001; Marti vd., 2021) olarak tanımlanmakta; Jenks ve Dempsey (2007) ise mahalleyi hem nesnel (mekânsal ve idari) hem de öznel (bireysel algı ve sosyal ilişkiler temelli) bir kavram olarak ele alarak, mahallenin yalnızca çizilen sınırlarla değil, o mekânda yaşayanların onu nasıl deneyimlediğiyle betimlemektedirler.

Akademik çalışmalarda "mahalle" kavramına yönelik yapılan araştırmalarda ulusal kaynakların görece baskın olduğu görülmektedir. Bunun temel nedeni, mahallenin Türk toplumunda tarihsel olarak köklü bir geçmişe sahip olması ve sosyal yaşamın önemli bir mekânsal birimi olarak kabul edilmesidir. Mahallede görülen fiziksel mekânla toplumsal yapının diyalektik ilişkisi onu soyut bir kavram olmaktan çıkarak, içinde bulunduğu coğrafya, toplum, o toplumun tarihi ve kültürü gibi bileşenlerle anlam kazanmasını sağlamaktadır (Turan ve Ayataç, 2020). Bu bağlamda, özellikle yerli literatürde mahalle olgusu; "toplumsal dayanışma, aidiyet, komşuluk ilişkileri ve mekânsal örgütlenme" gibi farklı boyutlarıyla incelenerek aktarılmaya çalışılmıştır.

Alver'e (2017) göre, insanın ana sosyalleşme odaklarından birini oluşturan mahalle, kişinin şehirle, kasabayla, diğer yaşam alanlarıyla irtibat kurduğu, yüz yüze geldiği bir toplumsal alandır: "Mahalleler, toplumsal yapının temel unsurlarından biri olarak özellikle yerleşik hayata geçişle beraber, her dönem ve kültürde varlığını sürdüren, günümüzde de şehirlerin ve kırsal yerleşimlerin temel birimlerinden biri olarak hala işlev gören çok yönlü ve önemli bir birimdir." Öyle ki bu bağlamda, Başman

ve Akın'a (2018) göre de mahalle; hem fiziksel hem de sosyal bir alt bölgedir. Böylece mahalle kavramı yalnızca mekânsal bir alana değil, kültürel kodlara, kolektif kimliğe ve toplumsal normların şekillendiği bir sosyal yapıya da referans vermektedir.

Mahallenin bu evrimsel sürecinin altında yatan ve onu farklılaştıran en önemli etmenlerden biri de kentleşme hareketleridir. Bu açıdan, kırsalda yaşayanlar için farklı, kentte yaşayanlar için farklı bir boyuta evrildiğini söylemek de mümkündür. Kentsel alanlarda yaşayan bireyler için mahalleler, yaşam kalitelerini ve ekonomik konumlarını belirleyen mekânlar olarak görülmektedir (Logan ve Molotch, 1987; Baffoe, 2019). Ancak kırsal alanlarda yaşayanlar açısından mahalle, kimi yerlerde hâlâ güçlü sosyal ilişkiler üzerine kurulu, içe dönük bir yaşam mekânı niteliğini korumaktadır. Bazı bölgelerde ise, hem kentsel hem de kırsal özellikleri bir arada barındıran, dönüşüm süreci içerisindeki hibrit bir mekânsal yapıya evrilmiştir. Bu durum, mahallenin kırsal bağlamda dahi tek tip bir olgu olmadığını, farklı sosyomekânsal dinamiklere göre çeşitlendiğini göstermektedir.

3. Kentleşme Sürecinde Yerleşim Yeri Olarak Mahalle: Osmanlı'dan Günümüze Genel Bakış

Yeni bir devlet rejiminin, askeri ve siyasi hareketlerin, sosyoekonomik yapı değişkenlerinin, sanayi devriminin, küreselleşme hareketleri ve teknolojik gelişmelerinin, günümüze kadar kentleri ve buna bağlı olarak mahalleri hem sosyolojik hem de yapısal olarak değiştirmiştir. Buna bağlı olarak kentleri ve bu çerçevede mahalleleri anlamak adına, dönemsel olarak etkili süreçler Tablo 1'deki gibi değerlendirilmiştir.

3.1. Osmanlı Dönemi

3.1.1. 19. Yüzyıla Kadar

Osmanlı Dönemi'ne ait yapılan araştırmalarda, tarihsel süreçte toplumun mahalle etrafında anlamlı bir biçimde şekil almasının Osmanlı Dönemi'ne hatta daha öncesinde Selçuklular'a kadar gittiği ve kentlerin mahalle olgusuyla öne çıktığı savunulmaktadır. Dolayısıyla, Osmanlı kent dokusunun en temel belirleyici ögesi "mahalle" olduğu söylenebilir.

Osmanlılar, erken dönemlerden itibaren kente ve kentleşmeye önem vermişlerdir (Çınar, 2020). Yerleşik yaşam biçimine geçiş, planlı bir şehir dokusunun oluşturulmasını teşvik etmiş ve buna bağlı olarak fiziki çevre şekillenmiştir. Düzbakar'ın (2003) da vurguladığı üzere, Osmanlılar mahalle kurmayı eski bir Türk geleneği olarak görmüş ve bu anlayış, şehirlerin fiziki yapısını biçimlendiren en temel unsurlardan biri haline gelmiştir.

Osmanlı kent yaşamında mahalle, fiziksel bir yerleşim alanı olmasının yanında, sosyal ilişkilerin, karşılıklı güvenin ve gündelik yaşam pratiklerinin biçimlendiği bir toplumsal birimdir. Ergenç'e (1984) göre, Osmanlı şehirinde mahalle, birbirini tanıyan, bir ölçüde birbirlerinin davranışlarından sorumlu, sosyal dayanışma içinde olan kişilerden oluşmuş bir topluluğun yaşadığı yerdir. Aynı şekilde Ayaz ve Hardan (2023) da mahalleyi benzer şekilde ele alarak, kentte ve küçük yerleşimlerde ortak özellikler taşıyan bireylerin birlikte yaşadığı bir mekân olarak değerlendirmektedir. Bu yönüyle mahalle, Osmanlı toplumunda hem aidiyet duygusunu güçlendiren hem de ortak yaşam kültürünü sürdüren temel bir yapı taşı olarak öne çıkmıştır.

Osmanlı mahallesinin fiziksel yapısını merkezi bir cami ve onun etrafında genişleyerek kurulan evler oluşturur (Baday, 2011; Yılmaz, 2017). Temel bileşenlerini ise Küçük (2020), mahalle camisi ve meydan, mahalle içinde hane, mahalle çeşmesi, pazarı, çarşısı ve mahalle bekçisi, mahalle mektebi olarak sıralamıştır. Dönemin en önemli unsuru ayrıca içinde yaşayan aynı kimlik ve inanca sahip insanlar olmalarıdır. Osmanlı'da mahalle halkı aynı ibadet mahalinde, yani mescit, kilise ya da sinagogda ibadet etmekte, dini bir topluluk, yani bir "cemaat" teşkil etmektedir (Karakuyu, 2007). Bu dönem mahallelerde görülen bu ortak ibadet düzeni, onların sadece komşuluk ve beraber yaşama düzenine değil, aynı zamanda dini bir topluluk ("cemaat") oluşturduklarını göstermektedir.

Osmanlı Dönemi mahalleyi ve işlevlerini de idari, sosyo-kültürel-psikolojik ve mekânsal olarak Tablo 2'deki gibi açıklanabilir. Buna göre, idari açıdan, yönetilebilirlik ölçeği ve ilişkiler bütünü içinde yer alarak hem idari hem de malî bir birim olarak tanımlanmakta ve en temel idari birim olarak işlev görmektedir. Toplum yapısı ile bireysel psikososyal deneyimlerin kesişim noktasında mahal-

Tablo 1. Kentleşme süreçleriyle mahalle ve tanımları

Tarihsel süreç	Dönemsel mahalleler
Osmanlı Dönemi	Geleneksel Mahalle
Osmanlı Dönemi (19. yy)	Modern Paradigmada Geleneksel Mahalle
Cumhuriyet'in ilanı (İlk Dönem / 1923–1950)	Düşük Kentleşme Etkisinde Mahalleler
1950–1960	Kırsal Çözülme Kaynaklı Kentleşmede Mahalleler
1960–1980	Çarpık Kentleşme Sürecinde Mahalleler
1980–2000	Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Gelişim Süreci
2000'ler ve günümüz	Günümüz Kentleşmesinde Mahalleler

Kentleşme süreçleri Koçar, 2024; mahalle tanımları ve Özbek Eren, 2017 referanslarıyla hazırlanmıştır.

Tablo 2. Osmanlı'da mahalle kapsamı ve üstlendiği temel görevler

İdari	Yönetilebilirlik Ölçeği ve İlişkiler Bütünü
	İdari Birim
	Malî Birim
	Yerel Yönetim Yapılanmasında En Küçük Birim
Sosyo-kültürel-psikolojik	Denetimi ve Dayanışması Olan Bir Bütün
	Toplumsal ve İdari Birim
Mekânsal	Aidiyet ve 'Yer' Kurucu
	Sokak Mimarısının ve Kent İmgesinin Oluşturucusu
	Coğrafi Konum Belirleyici
	Kentsel Morfolojiyi Kuran Öğelerden Biri
	Çevre Bilincini Besleyen Birim

(Özbek Eren, 2012)

le, toplumsal denetim ve dayanışma mekanizmalarını içeren bir yapı ve temel unsurlardan biridir. Özbek Eren'e (2012) göre bu durum hem aidiyet duygusunu besleyen hem de yerle kurulan bağı pekiştiren bir yaşam odağı niteliği taşımaktadır.

Mekânsal açıdan ise mahalle, sokak mimarisini ve kent imgesini şekillendirirken, aynı zamanda coğrafi konumu belirleyen bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, kentsel morfolojinin temel bileşenlerinden biri olması nedeniyle şehirlerin mekânsal dokusunu oluşturmada ve çevre bilincinin gelişimine katkı sağlamaktadır. Bu tarifile "...mahalle insanların bir arada yaşadıkları kompleks bir alandır" (Önver, 2020). Dolayısıyla mahalle, sadece fiziksel bir yerleşim birimi olmanın ötesinde, kentsel ve toplumsal yapının bütüncül bir parçası olarak varlığını sürdürmüştür.

Cumhuriyet Dönemi ve sonrasında da önemli bir yer edinen bu temel yapı taşı için yaklaşık olarak 700 yıllık bir geçmişe sahip olduğundan, Şahin ve Işık (2011) mahalleyi, geçmişten gü-

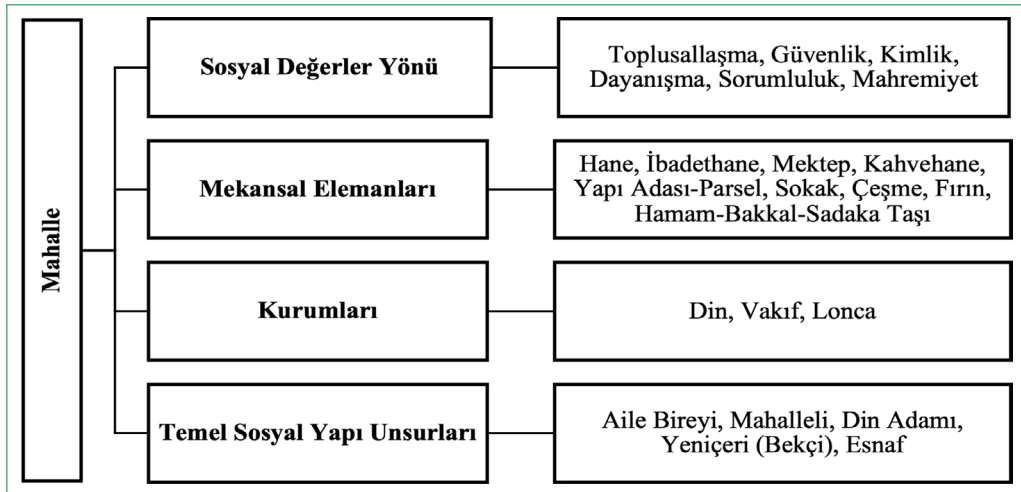
nümüze aktarılan toplumsal yapının en kıymetli miraslarından biri olarak kabul etmektedirler. Osmanlı döneminde mahallenin kentteki yeri Temelli'ye (2008) göre iki açıdan ele alınabilir:

"Birincisi, mahallenin, devletin genel iktidar dokusu içinde bir yönetsel hücre olarak temel alt birim olmasıdır: asli işlevi geniş anlamda toplumsal denetim, asayiş ve vergi sorumluluğuna ilişkin kontrol edebilirliği ve yaptırımı sağlamaktır. Diğeri ise bireyin kimlik ve aidiyet bulabildiği kurumsal, toplumsal moral sarmalamayı ifade eden mahalledir ki; burada, topluluğun iç ilişkilerinde kanaatkârlık, dayanışmacı ortak sorumluluk ve kefaletle örülen bir kamusalılık sergilenir."

Çabuk ve Demir (2012), mahallenin temel bileşenleri 4 başlık altında ele almaktadır (Şekil 1).

"Osmanlı kentlerinde mahallenin yalnızca yerleşim sınırlarını belirleyen bir birim olmadığını; aynı zamanda toplumsal ilişkilerin, gündelik yaşamın ve değerler sisteminin şekillendiği çok katmanlı bir yapı olduğunu göstermektedir. Dayanışma, güven ve mahremiyet gibi değerler, mahalle ölçeğinde ortak yaşamın temelini oluştururken; hane, sokak, ibadethane ve kahvehane gibi mekânsal öğeler bu değerlerin somutlaştığı alanlar haline gelmiştir. Dini kurumlar, vakıflar ve loncalar ise hem sosyal yardımlaşmayı hem de ekonomik işleyişi düzenleyen örgütlenmeler olarak öne çıkmıştır. Bu çok yönlü yapı, mahallenin hem fiziksel hem de manevi anlamda Osmanlı toplumunun temel taşı olduğunu açıkça ortaya koymaktadır."

Sonuç olarak, Osmanlı kentlerinde mahalle, yalnızca konutların bir araya geldiği fiziksel bir alan değil, aynı zamanda toplumsal yaşamın en küçük ve en canlı birimidir. Genellikle bir ibadethane çevresinde biçimlenen bu yerleşimler, "komşuluk ilişkileri", "dayanışma" ve "aidiyet duygusu" üzerinden şekillendirildi. Mahalle halkı birbirini tanır, ortak sorumluluklar ve yerel düzeni birlikte sürdürdü.

**Şekil 1.** Tanzimat öncesi dönemde Osmanlı devleti'nde mahallenin temel bileşenleri (Çabuk ve Demir, 2012).

Devlet yönetimi açısından da mahalle, kentin kontrolünü kolaylaştıran idari bir alt birim işlevi görürdü. Bu yapı içinde gündelik yaşam, dini, kültürel ve sosyal değerlerle iç içe ilerlemiş; böylece mahalle hem mekânsal hem de manevi bir kimlik kazanarak “geleneksel mahalleyi” oluşturmuştur.

3.1.2. Modern Paradigma Dönemi: 19. Yüzyıl Başı - 1920

“Modern paradigma” döneminde kent ve onun yansıması olan mahalle, yalnızca ticaret, nüfus ya da fiziksel öğelerle değil; aynı zamanda düşünsel dönüşümler, reform hareketleri, idari yönetimde değişiklik, sanayileşme süreci ve ulaşım olanaklarındaki gelişmelerle de biçimlenmiştir. Böylece mahalle, toplumsal modernleşmenin hem mekânsal hem de kültürel bir yansıma alanı haline gelmiştir.

Aktüre’ye (1985) göre Anadolu kentlerinde 15. ve 16. yüzyıllarda mahalleleşme yoluyla hızla genişleyen yerleşim dokusu, uzun süre aynı sınırları korumuş; fakat 19. yüzyılın sonlarında demiryolu, yönetim yapıları, göçmen yerleşimleri ve askeri tesisler gibi dış etkilerle yeniden büyüme ve dönüşüm sürecine girmiştir (aktaran Bayartan, 2005). Tekeli (1985) de bu durum tespitine ek olarak, Osmanlı kentlerinin 19. yüzyılda yaşadığı dönüşümü, önceki yüzyıllardaki durağan yapıyla karşılaştırarak aşağıdaki gibi açıklamaktadır:

“17. ve 19. yüzyıllarda kentin yapısında önemli bir değişme olmamıştı. Sadece askeri sınıfın önemini kaybetmesi ve ayanın yükselmesi sonucu iç kale boşalmıştı. Oysa 19. yüzyılda Osmanlı kentleri yeni bir dönüşüm yaşıyordu. Bu dönüşümü kent merkezinden başlayarak görmeye çalışalım. 19. yüzyılda içine girilen yeni kapitalist iş ilişkileri çerçevesinde, 16. yüzyılda oluştuğunu gördüğümüz bedesten etrafındaki merkez yetersiz kalıyor, bu merkezin yanında yeni iş ilişkilerinin gerektirdiği yeni bir merkezi iş alanı oluşuyordu. Böylece Osmanlı kentinin merkezi ikili bir yapı kazanıyordu”.

Tekeli (2016) Osmanlı’da moderniteye giden süreci, “ekonomik yapıda kapitalist ilişkilerin üretime dâhil olması” ve “yönetici elitlerin modernite çerçevesinde yaptığı reformlar” olarak görmektedir. Bu reformlara mahalle kapsamında yapılan en iyi örnek ise muhtarlık kavramının yönetim reformunda somut halini almasıdır. 19. yüzyıl ıslahatları ile mahalle ve köylerde

muhtarlık teşkilatları oluşturulmaya başlanmasıyla imam ile muhtarın karşılaştırılmasında muhtar daha yetkili bir idareci konumunu almıştır (Yılmaz ve Meccek, 2019).

Araştırmalar sonucunda bu modern paradigmaya yönelik dönemin en önemli betimleyicisi olarak sokaklar görülmüştür. İlk olarak başlangıçta devlet, kamu düzeni ile toplumsal ahlakı koruma amacıyla sokaklarda denetimi güçlendirmeyi ve güvenlik için aydınlatmanın zorunlu olduğunu düşünmüştür (Şenel ve Ekinci, 2021). Dönemin ikinci yarısında ise, “...resmi olarak adlandırılmaya başlayan sokak ve mahalle isimlendirme ve sınırlandırma çalışmalarıyla oluşan etki” (Özbek Eren, 2017) üzerine yoğunlaşmaya çalışmıştır. Mahalleye ait en küçük birimin önemi, modern paradigmanın mekânsal organizasyon ve toplumsal kontrol mekanizmalarıyla şekillendiğini göstermektedir.

Bu dönem Tablo 3’teki gibi özetlenmeye çalışılmıştır. 19. yüzyıl başından itibaren Osmanlı kentlerinde modernleşme süreci, sanayi kapitalizminin etkisiyle hız kazanmış ve şehir yapısında önemli dönüşümler yaşanmıştır. Geleneksel kent merkezleri yetersiz kalırken, yeni ekonomik ilişkiler doğrultusunda ikinci bir iş merkezi oluşmuş, yönetim reformlarıyla mahalle yapısı değişmiş ve muhtarlık sistemi devreye girmiştir.

Sonuç olarak, bu dönüşüm süreci, mahallenin yalnızca bir yerleşim birimi olmaktan çıkarak devletin toplumsal düzeni mekânsal düzlemde yeniden kurduğu bir alan hâline geldiğini göstermektedir. Kent dokusuna eklenen yeni idari yapılar, ulaşım ağları ve kamusal düzenlemeler, gündelik yaşam pratiklerini dönüştürürken, mahalle ölçeğinde kontrol, görünürlük ve kamusal yeniden tanımlanmıştır. Böylece mahalle, modernleşmenin hem düzenleyici hem de deneyimlenen yüzünü barındıran, toplumsal değişimin en somut mekânsal sahnesi hâline gelmiştir.

3.2. Cumhuriyet Dönemi

3.2.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923–1950): “Düşük Kentleşme Etkisinde Mahalleler”

Mahalle, Osmanlı Dönemi’nde hem planlama hem yönetim hem sosyal ilişkiler bağlamında önemli bir yer edinirken, Cumhuriyet Dönemine geçişle beraber bu dönemde de birtakım değişiklikler yaşamıştır.

Tablo 3. Modern paradigma döneminde mahalle temsili

Kavramsal dönüşümün kentsel yaşam, sosyal örgütlenme ve değer yargılarındaki yansımaları	Mahalledeki Yansımalar
Bir model olarak Batı ve modernitenin kurumsal izleri	Muhtarlık örgütünün kurulması
Yönetim yapılanmasındaki değişim	Çıkma sokakların kaldırılması
Sosyal yapıdaki değişimler	Mahalleye kamusal mekân olarak kahvehanelerin girmesi
Modern kent planlama anlayışına bağlı mekânsal düzenlemeler	Mahallelerin coğrafi olarak tanımlanması

(Özbek Eren, 2017)

İlk dönem diliminde, mahalle özelinde yönetim süreçleriyle ilgili olarak radikal kararlar alındığı görülmektedir. Mahalle Muhtarlıkları, 1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilayet Kanunu Muvakkatı (geçici) ile hukuken kaldırılmış; ancak hükümetin izniyle faaliyetlerini 1934 yılına kadar sürdürmüşlerdir (Şahin ve Işık, 2011). 1 Ocak 1934'te yürürlüğe giren 2295 sayılı düzenleme ile belediyesi bulunan yerlerde muhtarlıklar ve ihtiyar heyetlerinin işlevleri tamamen kaldırılmıştır (Eryılmaz, 1997).

Ancak yüzyıllardır halkın talep ve isteklerini iletmede ve kamuoyunu anlamada birinci basamak olarak görülen mahalle yapılanmasının daha doğrusu yönetsel tarafının kaldırılması birtakım eksiklikleri ve ihtiyaçları ortaya çıkardığı görülmüş ve bunun üzerine yeniden kanun çıkarılmıştır. Bu kapsamda "4541 sayılı Şehir ve Kasabalarda Mahalle Muhtar ve İhtiyar Heyetleri Teşkiline Dair Kanun (1944)" ile muhtarlık kurumunun yeniden tesis edilmesinin koşulları ve muhtarların sorumluluklarının içeriği belirlenmiştir. Kanunda bazı değişiklikler olsa da, genel çerçeveye itibarıyla mevzuat içerisindeki yerini hala korumaya devam ettiği görülmektedir (Çılgın ve Yirmibeşoğlu, 2019). İlk dönem Cumhuriyeti'nde, mahalle, planlama ve mekân tasarımı yaklaşımından daha çok hukuksal olarak ele alınan ve yasal bir çerçeveye oturtulmaya çalışılan bir birim olmaktadır.

Türkiye'de Cumhuriyet'in kuruluşundan 1950 yılına kadar hızlı bir kentleşme sürecine rastlanmamaktadır (Sağlam, 2016). Kentleşme hareketleri öncesi yani İkinci Dünya Savaşı öncesi kentlerdeki mahalleler ya Osmanlı'dan devralınmış mahallelerdir ya da kent yerleşim yerlerinin doğal olarak nüfus artışıyla genişlemesi veya yeni iskan politikası sebebiyle oluşmuş yeni mahallelerdir (Kavruk, 2018). Dolayısıyla kentlerde radikal bir değişim yaşanmadığını görülmektedir. Bu anlamda ülke çapında kentsel alandaki geleneksel mahalle yapısı da mevcut halini korumuş ve etkilenmemiştir.

3.2.2. Plansız ve Kontrolsüz Büyüme Dönemi (1950–1980)

1950–1980 döneminde yaşanan kentleşme süreci, özellikle 1960'lı yıllarda hız kazanan ulusal kalkınmacı politikaların sanayileşmeyi hızlandırmasıyla yeni bir ivme kazanmıştır (Aksu Kocatürk, 2021). Ayrıca ülkede yaşanan olağanüstü süreçler de (27 Mayıs 1960 yılında yapılan askeri darbe ve ardından çıkarılan 1961 Anayasası ve siyasi süreç) kentleşme ve göç hareketleriyle bu kritik döneme rastlamaktadır.

Nüfus hareketleri ele alındığında ise 1950'den sonra ivme yakaladığı görülmektedir. 1927'den 1950'ye kadar geçen sürede %24'ten ancak %25'e çıkan kentsel nüfus oranının, daha 1955 yılında %29, 1960'ta ise %32'ler düzeyine çıkması, 1950 sonrasında kentleşmenin kazandığı ivmeyi açıkça göstermektedir (Işık, 2005). 1950'de 5 milyon 244 bin olan kentli nüfus, 10 yılda %69 oranında artarak 1960'ta 8 milyon 860 bin kişi olarak hesaplanmıştır (Yılmaz ve Çitçi, 2011). Bu veriler, 1950 sonrası Türkiye'de kentleşme sürecinin hızlanarak büyük ölçüde göç hareketleriyle şekillendiğini göstermektedir. Bu an-

lamda, 50'li ve 60'lı yıllar arasının ülkemizde özellikle siyasi ve sosyo-ekonomik anlamda kent-kırsal bağlamında değişikliklerin yaşanmaya başladığı dönem olarak görülmektedir. Kırsal kente yönelen bu kitlesel göçe hazırlıksız olan kentlerde, uyumu sağlayacak sosyal politikalar geliştirilmemiş, barınma hakkını karşılayacak konut alanı kapasitesi artırılmamıştır (Çılgın, 2019). Dolayısıyla, 1950–1960 yılları arasındaki göç hareketleri, kentleşme kuramları çerçevesinde incelendiğinde, günümüze kadar etkisini sürdüren "gecekondu mahalleleri"nin ortaya çıkması, bu dönemin en önemli sonucu olarak kabul edilebilir.

1980'li yıllara kadar olan dönem, göç hareketlerinin etkisiyle kentlerin hem planlı hem de plansız şekilde hızla dönüşmesine neden olmuştur. Özbek Eren' (2012) göre de, bu döneme kadarki kentteki konut dokusu büyük ölçüde ortak özellikler taşıırken, gecekondu geleneksel mahalle örüntülerini sürdürmeye devam etmiş; buna karşılık modern toplu konut üretimi, kentte bambaşka bir yaşam tarzının ortaya çıkmasına yol açmıştır.

3.2.3. Dönüşme ve Gelişme Dönemi (1980–2000)

1980 sonrası ekonomi politikalarında köklü dönüşümle birlikte dışa açık ihracata dayalı kalkınma modeli ile dünya pazarlarıyla bütünleşme süreci Türkiye'de yerleşme yapısını da doğrudan etkilemiştir (Gökyurt, 2021).

Işık'a (2005) göre bu etkiler sonucunda özellikle 1980–1985 yılları, Cumhuriyet tarihinin en yüksek kentsel nüfus artışının gerçekleştiği (binde 62,6), hem de kentsel nüfusun kırsal nüfusu ilk kez geçtiği bir dönem olmuştur.

Bununla beraber neoliberal ve kapitalist sistem düzenine ek olarak siyasi yönden de 12 Eylül 1980 darbesi ile Türkiye önemli bir sürece girmiştir. Bu dönemde sıkıyönetim ile birlikte başta anayasa olmak üzere, siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel kimliğinde önemli bir değişim sürecini başlatmıştır (Pekman, 2007; Oruç, 2019). Bu sürecin ardından Türkiye, siyasal otoritenin yeniden biçimlendiği, toplumsal yapının geçici olarak kontrol altına alındığı bir döneme girmiştir. Kent ve kırsalın en yoğun dönüşümleri yaşadığı bu dönemlerde mahalle, toplumsal ve mekânsal değişimlerin sessiz tanığı olmuştur. Kimi zaman dışarı çıkma yasaklarının uygulandığı, kimi zaman yoğun göç hareketlerinin yaşandığı bu süreçte mahalleler, azalan ya da artan nüfus yapısıyla birlikte hem geleneksel dokusunu korumaya çalışmış hem de fiziksel çevredeki değişimlerle yeni bir kimlik kazanmıştır.

Mahalle, bir yandan geçmişin alışkanlıklarını ve aidiyet duygusunu taşıırken, diğer yandan modernleşmenin etkisiyle biçimlenen yeni yaşam biçimlerinin mekânı haline gelirken yalnızca bir yerleşim birimi olmaktan çıkmış; aynı zamanda yasal çerçevede yönetim, temsil ve seçim esaslarının yeniden düzenlendiği bir idari birim kimliği kazanmıştır. 1984'te yürürlüğe giren 2972 sayılı yasa, mahalle yönetiminin işleyişini yeniden

düzenlemiştir. (Oruç, 2019). Bu düzenleme, muhtar ve ihtiyar heyetinin beş yılda bir çoğunluk esasına göre seçildiği ve dört asıl ile dört yedek üyeden oluşan yapının bugün de geçerliliğini koruduğunu ifade etmektedir. (Alada, 2001).

Yönetim kapsamında ise, bu dönemde çıkarılan yasal düzenlemelerle idari bir çerçeveye oturtulmuş, planlama süreçlerinde ise yerel düzeyde katılımı ve temsil mekanizmalarını güçlendiren bir unsur olarak ele alınmıştır. Koçar'a (2024) göre öne çıkan bir diğer adım, 1984'te Toplu Konut İdaresi'nin oluşturulmasıdır. 2985 sayılı Toplu Konut Kanunu ile kurulan TOKİ aracılığıyla, devlet destekli konut projeleri geliştirilmesi ve konut üretiminin planlı biçimde yönlendirilmesi hedeflenmiştir.

1980 sonrasında dünyadaki birçok şehirde orta ve üst sınıflar, kent merkezinde yüksek yoğunluklu konutlar ya da kent çeperlerinde az katlı konut toplulukları şeklinde oluşturulan ve büyük sermaye yatırımlarıyla gerçekleştirilen lüks kapalı konut sitelerine taşınmaya başlamışlardır (Akyol Altun, 2010). Bu durum kentlerin mekânsal ayrışmasını ve sosyal sınıflar arasındaki mesafenin artmasını beraberinde getirmiştir. Bu etkinin keskin bir sınır çizmesine ilişkin Öncel ve Özyayın (2012) şöyle yorumlamaktadır; kapalı yerleşimler, yüksek bina yoğunluklarının yarattığı yakın yapılaşma nedeniyle tek bir kütle gibi algılanmakta; çevresiyle mekânsal ilişki kurmayan bu düzen, doğal biçimde dışarıya karşı bir sınır hissi oluşturmaktadır. Süreçle beraber kentlerdeki dönüşüm hızlanmış ve sosyal dokunun değişmesine yol açmıştır ve bu durum Akyol Altun'a (2010) göre neoliberal ekonomik yönelimlerin kentte yarattığı parçalı yapı ve artan mekânsal ayrışma, güvenli konut alanlarının ortaya çıkışını kaçınılmaz hâle getirdiği yönünde yorumlanmıştır.

3.2.4. Sosyal Yönden Ayrışma Dönemi (2000'lerden Günümüze)

2000'lerden bugüne uzanan süreçte ise, yerel yönetimin özel sektörle iş birliğinin hız kazandığı ve ilk defa 'dönüşüm'ün strateji olarak tanımlandığı gözlenir (Özbek İmren, 2017). 2005'te yürürlüğe giren 5393 sayılı Belediye Kanunu, belediyelere tarihi dokuyu koruma, eski yerleşim alanlarını iyileştirme, deprem riskine yönelik önlem alma ve kentsel dönüşüm-yenileme projelerini hayata geçirme gibi geniş yetkiler tanıdığı (Koçar, 2024). Kavruk'a (2018) göre, bu dönemde kentsel dönüşüm mevzuatının oluşmasıyla, büyükşehir belediyelerinin TOKİ ile ortak çalışmaları, sürecin hızlanmasına yol açmış; mahalle ve semt düzeyinde proje temelli dönüşüm uygulamaları yaygınlaşmaya başlamıştır.

6 Aralık 2012 tarihli Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren "6360 sayılı On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun", Türkiye'de yerel yönetim sisteminde kapsamlı bir yeniden yapılanma getirmiştir. 6360 sayılı Kanun ile 30 büyükşehir belediyeli ildeki sadece köy

ve beldeler değil bu köylerin bağlı olduğu durumundaki 20.237 mahallenin de idari statüsü değişmiştir (Dik, 2014; Özçağlar, 2015; Türkan, 2021). Düzenlemenin temel amacı, yerel yönetimlerde idari etkinliği artırmak, hizmet sunumunu bütünleştirmek ve kırsal-kentsel alan ayrımını ortadan kaldırarak belediyelerin hizmet alanlarını genişletmektir. Bu düzenleme, yerel yönetim yapısında kapsamlı bir yeniden yapılanma sürecini başlatarak, kırsal alanların idari olarak kent yönetimi sınırlarına dâhil edilmesine yol açmıştır. Bu değişimle birlikte kırsal yerleşimler kentsel yönetim sistemine entegre edilerek, hizmetlerin bütüncül ve merkezi bir yapı üzerinden yürütülmesi amaçlanmıştır. Ancak Türkan'ın (2021) da bahsettiği üzere; bu düzenlemeyle, 30 ildeki 16.545 köy ve bağlı mahallelerin tüzel kişiliği sona ermiş; böylece bu bölgelerde kırsal nüfus resmî olarak ortadan kalkmıştır.

Kavruk'a (2018) göre, 2000li yıllarda gerek gecekondu mahallelerinin imarlı düzenli yapılaşmaya dönüştürülmesi, gerekse kentin imarlı eski yerleşim yerlerinin yıpranan yerlerinin yeniden düzenlenmesi ve Erman'ın (2010) Ankara'daki bir gecekondu mahallesinde yürüttüğü çalışma üzerine elde ettiği izlenimine göre, kentsel rantın dezavantajlı mahalleliyi sistem içine çekmesi, mahalle sakinlerinin çok katlı konut üretimine yönelerek hem ekonomik kazanç elde etmeyi hem de sosyal statülerini yükseltmeyi amaçlamaları mahalle kapsamında oldukça önemli değişimlere neden olmuştur. Ancak toplumsal tabakalaşmanın artmasıyla birlikte benzer gelir ve statüye sahip gruplar ayrı yaşam alanlarına yönelmiş; güvenli siteler ve çok katlı apartmanlar, nüfus yoğunluğu açısından mahalleye benzese de geleneksel yapılar ve kentsel karakterlerden farklı nitelikler kazanmıştır (Aydın ve Büyükhahin Sıramkaya, 2014).

Küçük'ün (2020) de belirttiği üzere, 2000'lerle birlikte mahallelinin ortak kullanımına açık geleneksel mekânları ortadan kalkmış; belediyelerin hizmetleri konutlara yönlendirmesiyle mahalle ölçeğinde yürütülen işlevler yerini şehir ve ülke çapındaki kurumlara bağımlı bireysel hizmetlere bırakmıştır.

Sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin hız kazanmasıyla birlikte, konut tipolojilerinde ve yaşam biçimlerinde önemli dönüşümler yaşanmıştır. Modern şehirde dönüşen ekonomi ve toplumsal ilişkiler sonucunda, sosyal konut alanları, çok katlı yapılar ve güvenli yerleşimler geleneksel mahallenin yerini alan yeni yaşam biçimleri olarak belirlemiştir (Akyol Altun, 2010). Bunun dışında, elektrik, ısınma vb. kamusal ihtiyaçların tek katlı bir binadan yüksek katlı apartmanlara kadar hizmet verebiliyor ve ulaşılabilir olması sayesinde yaşam şeklini bütünüyle değiştirmiştir.

Oruç'a (2019) göre, günümüzde mahalle, daha çok adres ve nüfus kayıtlarının tutulduğu, işlevi sınırlı bir idari alt birim niteliğinde varlığını sürdürmektedir. Bu nedenle, mahalleler günümüzde daha çok sosyokültürel bir birim olarak varlığını sürdürmekte ve yerel yönetimlerle olan etkileşimi geçmişe kıyasla daha sınırlı bir düzeyde devam etmektedir.

Sonuç olarak, 2000'lerden günümüze uzanan süreçte mahalle kavramı, hem yönetsel hem de toplumsal ölçekte köklü bir dönüşüm yaşamıştır. Kentsel dönüşüm uygulamaları, ekonomik çıkarların ve mekânsal yeniden yapılanmanın öncelikli hâle gelmesiyle birlikte mahallenin geleneksel sosyal dokusunu ve dayanışma ağlarını zayıflatmıştır. Artık mahalle, geçmişte olduğu gibi bir toplumsal aidiyet alanı değil, daha çok idari birim ve mekânsal sınır olarak varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte, kentsel yaşamın artan anonimliği içinde, mahalle kültürünün yeniden tanımlanması ve toplumsal bağların güçlendirilmesi, çağdaş kentlerin en önemli sürdürülebilirlik hedeflerinden biri haline gelmiştir.

3.2.5. Günümüzde Mahallenin Kentte Yeri ve Ölçeklendirilmesi

Tüm bu tarihsel süreç ve koşullarına rağmen günümüzde hala mahalleyi, kentin temel unsuru ve mekân ile hayatın iç içe geçmişliğinin sembolü olarak gören Alver (2010), mahalleyi ayrıca fiziksel çevreyi ve insan ilişkilerini birlikte şekillendiren, kentsel yapının özünü oluşturan bir toplumsal-mekânsal bütünlük olarak görmektedir. Ona göre, yalnızca kente özgü olmayıp köy ve kasaba yerleşimlerinde de temel bir yapı unsurudur. Ancak sahip olduğu dinamikleri, potansiyelleri, temsil ettiği çevre ve gelişimi açısından tam anlamıyla bir mahalle kavramı kent ölçeğinde daha anlamlı bir yer edinmiştir.

Kentsel alanda mahalle, idari bir birim olup, muhtarlığı olan, yoğun bir yerleşim alanıdır. Adresleme sisteminin temel birimi olan mahalle, belediye sınırları içindedir ve ondan ayrı ama onunla çeşitli açılardan ilişkilendirilmiş olan sosyal ve idari bir yapıdır (Kavruk, 2024). Kentlerin hücrelerini oluşturan mahalleler (Özkul, 2019), kent makroformunun belirleyici öğeleri olarak, kentsel politika ve planlama süreçlerinde dikkate alınması gereken temel yapı taşlarıdır. Dolayısıyla telaffuz edilen il-ilçe-mahalle söylemi-ilişkisi ayrılmaz bir bütünün parçaları olarak birbirleriyle sürekli etkileşim halindedir.

Tüm bu açıklamalar doğrultusunda, özellikle büyükşehirlerde yer alan ve kentin önemli odak noktalarını barındıran mahallelerin, geçirdikleri dönüşümler ve etkileşim içinde oldukları dinamikler çerçevesinde yeniden değerlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu yaklaşım, büyükşehir mahallelerinin dönüşümünü küresel etkilerle yerel kimliğin kesişiminde konumlandırmakta ve kentin sosyo-ekonomik yapısının yeniden tanımlanmasına zemin hazırlamaktadır. Allen (2018) aktarımla, Kallus ve Law-Yone (1997), mahalleleri “kapsamlı konut sistemleri” olarak tanımlamakta ve bunların “kentsel çevrenin tasarımı ve planlaması açısından hayati öneme sahip” olduğunu vurgulamaktadır. Ancak daha da önemli olarak mahallelerin, “belirgin bir kentsel ölçüğe (tekil birimden büyük, ancak bütün bir kentten küçüktür), özgül bir işleve (konut ve buna bağlı hizmetleri içerir), tanımlı bir yapıya (hem bir sistemin parçası hem de kendi başına bir sistemdir) sahip” olmalarıyla tanımlamaktadırlar.

Mahallenin sınırlarını ve ölçeğini belirleyen en temel faktörlerden biri de, sahip olduğu nüfus yapısıdır. Fiziksel mekânsal sınırları belirli olmakla birlikte, mahallenin demografik yapısı, onun sosyo-ekonomik dinamiklerini, mekânsal kullanım biçimlerini ve yönetsel organizasyonunu doğrudan etkileyen kritik bir değişkendir. Nüfus yoğunluğu, yaş dağılımı, hane halkı büyüklüğü ve göç hareketliliği gibi demografik parametreler, mahallenin mekânsal konumunu ve işlevselliğini şekillendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Şehir ve mahalle ölçeğinde nüfus yapılaşma yoğunluğu ve ona bağlı nüfus yoğunluğu değerleri olan mahalleler, “yaşanabilir” ve “sürdürülebilir” bir ortam oluşturmak için önem arz etmektedir (Cansever, 1995; Botan, 2019).

Özetle, mahalle ölçeği, kentsel alanların en küçük yapı taşı olarak, fiziksel, demografik, sosyal ve yönetsel boyutlarıyla değerlendirilmektedir. Fiziksel açıdan mahalle; binalar, yollar ve parklar gibi mekânsal unsurları içerirken, demografik açıdan nüfus yapısı ve yaş dağılımı gibi faktörleri barındırır. Sosyal açıdan, mahalledeki komşuluk ilişkileri ve kültürel yapı öne çıkarken, yönetsel boyutta muhtarlık sistemi ve yerel hizmetlerin organizasyonu önem taşır. Bu çok yönlü yapı, mahallenin sadece idari bir birim olmanın ötesinde, kent kimliğini ve sosyal dinamikleri şekillendiren önemli bir kentsel ölçek olduğunu ortaya koymaktadır.

4. Sonuç

Mahalle, tarihsel kökenleri itibarıyla yalnızca bir yerleşim birimi değil; toplumsal yaşamın, kültürel aidiyetin ve kentsel kimliğin en küçük ama en güçlü temsil alanıdır. Osmanlı Dönemi'nde dinî ve sosyal dayanışmaya dayalı bir topluluk yapısı olarak ortaya çıkan mahalle, Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte modern planlama ve idari yapılanma anlayışlarının etkisiyle biçim değiştirmiştir. 1950'lerden itibaren hızlanan kentleşme ve göç süreçleri, mahallenin hem mekânsal hem de toplumsal anlamda çözümlenmesine yol açarken, 1980 sonrası neoliberal politikalarla birlikte mahalle, artık sermaye odaklı dönüşümün bir mekânı hâline gelmiştir.

Tablo 4'te, Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze uzanan süreçte mahalle olgusunun toplumsal, mekânsal ve yönetsel bağlamda geçirdiği dönüşümleri sistematik biçimde ortaya koymaktadır.

Günümüz kentlerinde mahalle, geçmişteki gibi homojen ve içe kapalı bir yapıya sahip olmasa da, hâlen sosyal dayanışma, aidiyet ve kimlik inşasının mekânsal karşılığını oluşturur. Bu yönüyle mahalle, bireyin kentle olan bağını güçlendiren bir sosyal zemin ve aynı zamanda yerel yönetişimin en erişilebilir ölçeği olarak önemini sürdürmektedir. Ancak dijitalleşme, toplu konutlaşma ve kentsel dönüşüm uygulamaları, mahallenin geleneksel işlevlerini dönüştürmüş; ortak yaşam kültürü yerini bireyselleşmiş, kapalı mekân ilişkilerine bırakmıştır.

Tablo 4. Tarihsel süreçte mahalle temsilinin geliştirilen kavramlar çerçevesinde yansımaları

Osmanlı'dan bir miras "Mahalle"			
Süreç	Kavramsal dönüşümün kentsel yaşam, sosyal örgütlenme ve değer yargılarındaki yansımaları	Mahalledeki yansımalar	
Osmanlı Dönemi	Klasik Dönem Geleneksel Mahalle	<ul style="list-style-type: none"> * Göçebe bir toplumdaki yerleşik düzene geçiş temsili, * Kent kurucu bir öge, coğrafi konum belirler, * Toplumsal sosyal ve kültürel dayanışmaya bağlılık, * Homojenlik, tanınırlık ve yüksek aidiyetlik duygusu, * Din ve etnik birliği, * Yönetimde dini liderlik * Toplumsal denetim / Asayiş, * Yönetim birimi / Mali birim. 	<ul style="list-style-type: none"> * Komşuluk ilişkilerine dayalı, sosyal ve kültürel dayanışma, * Cami, çarşı ve meydan gibi ortak kamusal alanlar, * Cami etrafında örgütlenen Müslüman mahalleleri, kilise etrafında şekillenen gayrimüslim mahalleleri, * Mahremiyeti ve komşuluk ilişkilerini güçlendirmek için çıkmaz sokakların yaygın olması, * Toplumsal düzeni sağlamak adına mahalle sakinleri birbirini gözetler, ahlaki ve dini normlara uyulmasını teşvik eder, * Asayiş sağlamak için gece bekçileri (bohçacı, ases) görev yapar, * Devlet, vergi toplamak ve kamu düzenini sağlamak için mahalleleri birimler hâlinde örgütler, * Mahallelerde medrese, çeşme, hamam, aşevi gibi sosyal hizmetler vakıflar aracılığıyla sağlanır, * Mahalle içinde çıkan anlaşmazlıklar şer'i hukuka göre çözülür, * Mahalle halkı, devletin atadığı kadınlara başvurarak sorunlarını çözer, * Mahallelerde esnaf ve zanaatkarlar loncalar halinde örgütlenir, * Merkezi idarenin bireyler ile ilişki içerisinde olabilmesine olanak tanıyan bir bağlantı.
	19. yüzyıl Modern paradigmaya geçiş	<ul style="list-style-type: none"> * Bir model olarak Batı ve modernitenin kurumsal izleri, * Yönetim yapılanmasındaki değişim, * Sosyal yapıdaki değişimler, * Modern kent planlama anlayışına bağlı mekânsal düzenlemeler. 	<ul style="list-style-type: none"> * Muhtarlık örgütünün kurulması, * Çıkmaz sokakların kaldırılması, * Mahalleye kamusal mekan olarak kahvehanelerin girmesi, * Mahallelerin coğrafi olarak tanımlanması.
Erken Cumhuriyet Dönemi 1923-1950 düşük kentleşme	Genişleyen geleneksel mahalle yeni mahalle gecekondulu mahallesi	<ul style="list-style-type: none"> * Toplumsal sınıf yapılarında çeşitlilik oluşması, * Üretim yapısında değişime bağlı sanayi kenti karakterinin ortaya çıkması, * Kent planlama çalışmaları, meydan ve büyük caddelerin açılması, * Gecekondulu mahallelerin ortaya çıkması, * Toplu konut ve kooperatif şeklinde yeni konut tipleri görülmesi. 	<ul style="list-style-type: none"> * Yol düzenleme çalışmaları, * Toplumsal rollerde ve kurumlarda değişiklik (muhtarlık, imam, öğretmen...), * Değerler sisteminde değişimler, * Geleneksel konut tipleri yanı sıra yeni konut tiplerinin ortaya çıkması, * İlk apartmanlar, * Sıbyan mektepleri yanı sıra ilköğretim okullarının kurulması.
Cumhuriyet Dönemi 1950-1960 kırsal çözüme kaynaklı kentleşme	Geleneksel mahalle yapısının değişmesi	<ul style="list-style-type: none"> * Serbest piyasa düzeninin kentsel mekânın oluşumuna yön veren etkileri, * Şehir planlamasında ve kamusal alan tasarımlarında kapsamın genişlemesi, * Hukuki değişikliklerin gecekondulara kentsel varlık kazandırması, * Büyük ölçekli konut üretim projeleri, * "Kat Mülkiyeti Kanunu". 	<ul style="list-style-type: none"> * Kent dokusunda yeni yerleşim biçimlerinin açıkça ortaya çıkması: örneğin kenar yerleşimleri ve enformel konut alanları, * Plansız büyüme, altyapı eksiklikleri, * Hızlanan iç göç ve gecekondulaşmanın artışıyla geleneksel mahalle yapısının değişime uğraması, * Serbest piyasanın güçlenmesiyle ticari hareketliliğin artması ve mahalle ölçeğinde küçük işletmelerin yaygınlaşması,

Tablo 4. Cont.

Osmanlı'dan bir miras "Mahalle"			
Süreç	Kavramsal dönüşümün kentsel yaşam, sosyal örgütlenme ve değer yargılarındaki yansımaları	Mahalledeki yansımalar	
Cumhuriyet Dönemi	1950-1960 kırsal çözümler kaymaklı kentleşme	Geleneksel mahalle yapısının değişmesi	<ul style="list-style-type: none"> * Serbest piyasa düzeninin kentsel mekânın oluşumuna yön veren etkileri, * Şehir planlamasında ve kamusal alan tasarımlarında kapsamın genişlemesi, * Hukuki değişikliklerin geçekondulara kentsel varlık kazandırması, * Büyük ölçekli konut üretim projeleri, * "Kat Mülkiyeti Kanunu".
	1960-1980 çarpık Kentleşme	Plansız ve kontrolsüz büyüyen mahalle	
	1980-2000 kentsel dönüşüm ve kentsel gelişim	Dönüşen ve gelişen mahalle	<ul style="list-style-type: none"> * Toplu Konut İdaresi'nin kurulması, * Modern şehirleşme dinamikleri, * Sınıflar arası ayrışmanın artması, * Apartmanlaşma ve siteler artışı, * Güvenlik ve mahalle bekçileri, * Kentlerde mahalle kimliği zayıflığı, * Gettolaşma ve çeperleşme.
	2000ler ve Günümüz Kentleşmesi	Sosyal Yönden Ayrışan Mahalle	<ul style="list-style-type: none"> * Küreselleşme, dijitalleşme, kentsel dönüşüm ve toplumsal ayrışma gibi etkili dinamikler, * Güvenlikli siteler, toplu konut projeleri ve akıllı şehir uygulamaları, * Gecekondu dönüşümü, * Yüksek katlı konutlar ve siteler, * Akıllı aydınlatma sistemleri, güvenlik kameraları ve merkezi ısıtma sistemleri, * Ulaşım, güvenlik, enerji yönetimi, * Bireyselleşmeye yönelim, * Lüks site kavramı, * İç göç ve mülteci akınları, * Mahalle dayanışmasının dijitalleşmesi (Sosyal medya platformları), * E-ticaret, * Sosyal hizmetlerin artışı.
		<ul style="list-style-type: none"> * Binaların kat sayılarında belirgin yükseliş yaşanması, * Kentsel dokudaki dönüşümlerin ada, parsel ve yapı türleri üzerinde yeni bir düzen oluşturması, * Geleneksel konut modelinden ayrılan, daha özelleşmiş ve işlevsel mekânlara sahip konutlara yönelim, * Mahalle içinde paylaşılan ortak kültürel ve toplumsal ortak tutum ve yaklaşımların giderek değişime uğraması, * Mahallelerin sosyo-ekonomik farklılaşmaya göre şekillenmesi. 	
		<ul style="list-style-type: none"> * Geleneksel komşuluk ilişkilerinin zayıflığı, * Toplu konut projeleri ve siteleşme süreçleriyle ortaya çıkan yeni mahalle anlayışı, * Kentsel dönüşüm projeleriyle geleneksel mahallelerin yeniden yapılandırılması, * Süpermarketlerin yayılmasıyla azalan geleneksel mahalle esnafı. 	
		<ul style="list-style-type: none"> * Küreselleşme, dijitalleşme ve neoliberal kentsel politikaların etkisiyle mahallelerin sosyal yapısının değişmesi, * Yeni konut tipolojileri (gated communities, rezidanslar) ve sosyal ayrışmanın derinleşmesi, * Geleneksel mahalle bağlarının zayıflaması, ancak yerel kimliğin korunması yönünde yeni girişimlerin ortaya çıkması, * Siteler içindeki özel alanlar (havuz, spor salonu, güvenlikli bahçeler), * Geleneksel kapı önu sohbetleri ve misafirlik kültürü azaldı, * Mahalle içindeki fiziksel etkileşimler azalırken, WhatsApp ve Facebook gibi platformlar üzerinden sanal mahalle gruplarının yerini alması, * Geleneksel bakkallar, manavlar ve mahalle esnafı yerine online alışveriş platformları, * Yemek ve market sipariş uygulamaları, * 2010'lardan itibaren artan yabancı göçmen nüfusu, mahalle kültürünü değiştirdi, * Bazı mahallelerde belirli etnik grupların yoğunlaşması sonucu çok kültürlü mahalleler oluşması, * Park yeri sorununun büyük bir mesele hâline gelmesi, * Metro, tramvay, bisiklet yolları gibi altyapıların artması / entegrasyonu, * Scooter ve bisiklet paylaşım sistemlerinin (Martı vb.) mahallelerde yeni ulaşım seçenekleri sunması. 	

Yazar tarafından üretilmiştir.

Tarihsel olarak mahalle, Osmanlı Dönemi'nde dinî ve toplumsal değerlerin şekillendirdiği, dayanışma temelli bir yerleşim birimi olarak varlık gösterirken; modernleşme, sanayileşme ve kentleşme süreçleriyle birlikte fiziksel yapısı, işlevi ve toplumsal ilişkileri bakımından önemli dönüşümler geçirmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'yle birlikte merkezîyetçi planlama anlayışları, nüfus hareketliliği ve toplu konut politikaları mahalle dokusunu yeniden şekillendirmiş; günümüzde ise dijitalleşmenin etkisiyle mahalle kavramı fiziksel bağlamın ötesine geçerek sanal etkileşim alanlarında yeniden tanımlanmaya başlamıştır. Bu dönüşüm, mahallelerin yalnızca mekânsal değil, aynı zamanda toplumsal hafıza ve kimlik açısından da evrildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, mahalle kavramının günümüzde yeniden yorumlanması ve planlama süreçlerinde ekolojik, sosyal ve ekonomik boyutlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Mahalleyi yalnızca bir idari birim olarak değil, kentsel sürdürülebilirlik ve toplumsal bütünlüğün bir göstergesi olarak değerlendirmek, yerel kimliklerin korunması ve yaşanabilir şehirlerin inşası açısından temel bir gerekliliktir. Dolayısıyla, geçmişten devralınan mahalle mirasının, çağdaş kentlerin sosyal dokusunu güçlendirecek şekilde yeniden işlevlendirilmesi, hem kentsel planlama disiplininin hem de sosyal politika üretiminin öncelikli hedeflerinden biri olmalıdır.

Conflict of interest: The authors declare that there are no financial or personal conflicts of interest related to this study.

Funding and support: No financial support was received for the conduct or publication of this research.

Use of artificial intelligence (AI): No AI-based writing or editing tools were used at any stage of this study.

Authorship contributions: Research/project coordination – E.Ş., N.K.A.; Conceptualisation – E.Ş., N.K.A.; Research design and structuring – E.Ş., N.K.A.; Methodology – E.Ş., N.K.A.; Data sources and documentation – E.Ş.; Data collection and/or processing – E.Ş.; Data analysis and/or interpretation – E.Ş., N.K.A.; Mapping/visualisation – E.Ş.; Literature review – E.Ş.; Writing – original draft – E.Ş., N.K.A.; Writing – review and editing – N.K.A.

Peer-review: This manuscript was evaluated through a double-blind peer-review process. The manuscript was revised in accordance with the reviewers' comments.

Çıkar çatışması: Yazarların bu çalışmayla bağlantılı finansal ya da kişisel herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Finansman ve destek: Bu araştırmanın yürütülmesi ve yayımlanması sürecinde herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

Yapay zekâ kullanımı: Bu çalışmanın herhangi bir aşamasında yapay zekâ tabanlı yazım ya da düzenleme araçları kullanılmamıştır.

Yazarlık katkıları: Araştırma/proje koordinasyonu – E.Ş., N.K.A.; Konsept – E.Ş., N.K.A.; Araştırma tasarımı ve kurgusu – E.Ş., N.K.A.; Yöntem – E.Ş., N.K.A.; Veri kaynakları ve dokümantasyon – E.Ş.; Veri toplama ve/veya işleme – E.Ş.; Veri analizi ve/veya yorumlama – E.Ş., N.K.A.; Haritalama/görselleştirme – E.Ş.; Literatür taraması – E.Ş.; İlk taslağın yazımı – E.Ş., N.K.A.; Yazının gözden geçirilmesi ve düzenlenmesi – N.K.A.

Hakem değerlendirmesi: Makale, yazar ve hakem kimliklerinin karşılıklı olarak gizli tutulduğu bağımsız hakemlik süreciyle değerlendirilmiş ve hakem görüşleri doğrultusunda gözden geçirilmiştir.

Kaynaklar

- Aksu Kocatürk, G. (2021). Türkiye’de kentleşme ve göç olgusuyla ilgili makalelerin dönemsel olarak incelenmesi. *Kent ve Çevre Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 4–27.
- Aktüre, S. (1985). Osmanlı Devleti’nde taşra kentlerindeki değişimler. *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi* içinde (ss. 891–904). İletişim Yayınları.
- Akyol Altun, D. (2010). Kapalı konut siteleri ve ‘mahalle’ kavramı. *İdealkent Dergisi*, 2, 216–244.
- Alada, A. (2001). Yeni bir toplumsal yapılanma için işlevsel bir kamu alanı: Mahalle. 25. *Dünya Şebircilik Günü 5. Türkiye Şebircilik Kongresi: “Avrupa Birliği Süreci ve Planlama” (7-9 Kasım 2001) bildiriler kitabı* içinde. TBMMOB ODTÜ, Ankara.
- Allen, N. (2018). *Concepts of neighbourhood: A review of the literature*. National Science Challenge 11, Building Better Homes, Towns and Cities, Auckland, New Zealand.
- Alver, K. (2010). Mahalle: Mekân ve hayatın esrarlı birlikteliği. *İdealkent Dergisi*, 1(2), 116–139.
- Alver, K. (2017). Mahalle: Birlikte yaşamın sosyolojisi. *Düşünen Şehir*, 1, 54–59.
- Ayaz, F. ve Hardan, M. (2023). Mahalle kültürünün duyu sosyolojisi bağlamında irdelemesi: Yeditepe İstanbul dizisi örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 65, 155–178. <https://doi.org/10.47998/ikad.1336546>
- Aydın, D. ve Büyükhahin Sıramkaya, S. (2014). “Neighborhood” concept and the analysis of differentiating sociological structure with the change of dwelling typology. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, 140, 260–269. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2014.04.418>
- Baffoe, G. (2019). Understanding the neighbourhood concept and its evolution. *International Journal of Rural Management*, 15(2), 97–112. <https://doi.org/10.1177/0975425319859115>
- Başman, B. S. ve Akin, O. (2018). Mahalle ölçeğinden birim konut ölçeğine ortak mekân kavramı ve değişimi. II. *Kentsel Morfoloji Sempozyumu: “Değişen Kent: Değişen Kent, Mekân ve Biçim”* (31 Ekim–2 Kasım) bildiriler kitabı içinde (ss. 945–962). İTÜ Mimarlık Fakültesi.
- Bayartan, M. (2005). Osmanlı şehrinde bir idari birim: Mahalle. *Coğrafya Dergisi*, 13, 93–107.
- Botan, M. (2019). *Türkiye’de ev ve mahalle mimari proje yarışmaları üzerine bir inceleme* [Yüksek lisans tezi]. Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi, İstanbul.
- Cambridge Dictionary. (2025). <https://dictionary.cambridge.org/> (Erişim tarihi: 7 Aralık 2024)
- Çabuk, S. ve Demir, K. (2012). Osmanlı kentlerinde mahallelerin mekânsallaştırılabilirliği için bir yöntem denemesi: Kayseri örneği. *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi*, 1(3), 135–153.
- Çılgin, K. (2019). *Mahalleli dönüşümün ‘kurtarıcılığı’ndan kurtarmak: Sarıyer mahallelerinin mücadelesinden esinlenen bir yaklaşım önerisi* [Doktora tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi.
- Çılgin, K. ve Yirmibeşoğlu, F. (2019). Yerel demokrasi arayışında mahalle yönetimi. *Planlama Dergisi*, 29(2), 102–114.
- Çınar, D. (2020). Osmanlı klasik döneminde kent sembolleri. *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(63), 3871–3880.
- Duany, A. ve Plater-Zyberk, E. (1994). The neighbourhood, the district, and the corridor. P. Katz (Ed.), *The new urbanism: Toward an architecture of community* içinde. McGraw-Hill.
- Düzbakar, Ö. (2003). Osmanlı döneminde mahalle ve işlevleri. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(5), 97–108.
- Ergenç, Ö. (1984). Osmanlı şehrindeki “mahalle”nin işlev ve nitelikleri üzerine. *Osmanlı Araştırmaları*, 4(4).
- Erman, T. (2010). Kent çeperindeki bir ‘devrimci’ mahalle: 1970’lerden 2000’lere mahallenin değişen anlamı ve mahalle üzerinde yaşanan tartışmalar. *İdealkent Dergisi*, 1(2), 170–195.
- Eryılmaz, B. (1997). *Yerel yönetimlerin yeniden yapılanması*. Bileşik Yayınları.
- Gökçür, F. (2021). 1980’lerden 2000’lere: İmar Kanunu’ndaki değişiklikler ve şehirleşme. M. Öztürk (Ed.), *Tanzimat’tan günümüze imar ve şebircilik tarihi* içinde (ss. 281–300). İdeal Kent Yayınları.
- İşık, Ş. (2005). Türkiye’de kentleşme ve kentleşme modelleri. *Ege Coğrafya Dergisi*, 14, 57–71.
- Jenks, M. ve Dempsey, N. (2007). Defining the neighbourhood: Challenges for empirical research. *Town Planning Review*, 78(2), 153–177.
- Karakuyu, M. (2007). Manisa şehrinde mahallelerin tarihsel gelişimi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1–20.
- Kavruk, H. (2018). *Mahalle yerleşimi ve yönetimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kavruk, H. (2024). Kırsal ve kentsel alanda mahalle: Köylerde, kent ve kasabalarda, büyükşehirlerde mahalle kavramı. *SDE Akademi Dergisi*, 4(1), 121–147.
- Keleş, R. (1980). *Kentbilim terimleri sözlüğü*. Sevinç Basımevi.
- Koçar, U. H. (2024). Türkiye’de kentleşme süreci: Tarihsel bir perspektif. V. Yılmaz (Ed.), *Güncel Kent Araştırmaları* içinde (Bölüm 5). Özgür Yayınları.
- Küçük, H. (2020). Kitap incelemesi: Mahalle yerleşimi ve yönetimi. *Akademik Düşünce Dergisi*, (1), 74–80.
- Martı, P., Serrano-Estrada, L., Nolasco-Cirugeda, A. ve Baeza, J. L. (2021). Revisiting the spatial definition of neighborhood boundaries: Functional clusters versus administrative neighborhoods. *Journal of Urban Technology*, 29(3), 73–94. <https://doi.org/10.1080/10630732.2021.1930837>
- Oruç, G. (2019). *Türkiye’de kent çalışmaları içinde mahalle olgusu* [Yüksek lisans tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi.
- Öncel, A. D. ve Özyayın, G. (2018). Kapalı site olgusunun değişim sürecine bir bakış: Beykoz Soğuksu örneği. *İdealkent Dergisi*, 3(6), 62–83.
- Önver, M. Ş. (2020). Türkiye’de mahalle yönetimi. *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(3), 37–60.
- Özbek Eren, İ. (2012). Türkiye’de dönüşen kentlerin son kalesi: Kent kurucu öge olarak Osmanlı’dan günümüze “mahalle”. *International Journal of Human Sciences*, 9(2), 1547–1568.
- Özbek Eren, İ. (2017). *Mahalle: Yeni bir paradigma mümkün mü?* Nefes Yayıncılık.
- Özgül, O. ve Aydın, T. (2019). Kent ve mahalle kültürü arasında Fikirtepe. *Kent Akademisi*, 12(36), 82–103.
- Sağlam, S. (2016). 1923–1950 yılları arasında Türkiye’de kent ve kentleşme olgusu. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 257–274.
- Şahin, M. ve İşık, E. (2011). Osmanlı’dan Cumhuriyete mahalle yönetimi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 30, 221–230.
- Şenel, S. ve Ekinci, A. (2021). 19. yüzyıl Osmanlı İstanbul’unda sokak: Yapı ve değişim. *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 8(1), 101–118.
- Tekeli, İ. (1985). Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kentsel dönüşüm. *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi* (Cilt 4) içinde. İletişim Yayınları.
- Tekeli, İ. (2016). *Modernizm, modernite ve Türkiye’nin kent planlama tarihi*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Temelli, S. (2008). Osmanlı şehrinde mahalle. *Eğitim Bilim Toplum Dergisi*, 6(22), 188–193.
- Turan, S. ve Ayataç, H. (2020). Günümüzde mahalle kültürünü sürdürebilmek ve yeni bir kavram arayışı olarak “sosyal dayanıklı mahalle”: Kurtuluş Feriköy örneği. *Tasarım Kuram Dergisi*, 16(31), 194–215.
- Türk Dil Kurumu. (2024). <https://sozluk.gov.tr/>
- Türkan, O. (2021). İdari coğrafya ve yerleşme coğrafyası açısından mahalle kavramı. *Journal of Geography*, (42), 229–250.
- Yılmaz, B. (2017). Mahalle ögesi ve Turgut Cansever projeleri. *Farkındalık Dergisi*, 2(35), 235–240.
- Yılmaz, E. ve Çitçi, D. (2011). Kentlerin ortaya çıkışı ve sosyo-politik açıdan Türkiye’de kentleşme dönemleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 252–267.
- Yılmaz, V. ve Meccek, M. (2019). Türkiye’de mahalle yönetimlerinin tarihsel gelişimi ve hukuki statüsü. *İdealkent Dergisi*, 10(27), 769–799.